

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 6

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Elektron nashr. 581 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-iyunda ruxsat etildi.

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi

Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori

Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori

Musayeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori

Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi

Djudi Smetana, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH

Krissi Lyuis, p.f.n., Pittsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH

Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya

Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyeich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyea Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)

Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Oliy ta'lim islohotlarida – muhandislik maktablarini institutsional rivojlantirish asoslari	16
Qo'ng'irotboy Avezimbetovich Sharipov, Abduqunduzova Nazokat Usmonqulovna	
Xufiyona iqtisodiyot mamlakatimiz rivojiga to'siq bo'lmoqda	20
Muxiddin Kalonov	
"Yashil" iqtisodiyotni moliyalashtirish amaliyotini takomillashtirish	24
Muhammadiyeva Maftuna	
Oliy ta'lim tizimidagi islohotlarda innovatsion yechimlarning zarurati	27
Abduqunduzova Nazokat Usmonqulovna	
Hududiy turizm rivojlanishining iqtisodiy samaradorligini oshirishda ish beruvchilar va yonlanuvchilar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni aniq sotsiologik baholash.....	31
Dustmurodov Orifjon Ismatilloevich	
Перспективы развития средств размещения в экологическом туризме на охраняемых природных территориях Узбекистана.....	40
Ахмедходжаев Равшан Темурович	
Bank kartalari orqali ko'rsatilayotgan xizmatlari bozorining rivojlanish borasidagi asosiy tendensiyalari va muammolari	49
To'irov Yunus Alamovich	
Kichik biznes subyektlarida innovatsionraqabatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarish orqali import o'rnini bosish strategiyasini shakllantirish istiqbollari.....	55
Rustamov Alisher Raxmataliyevich	
Nodavlat umumiy o'rta ta'lim maktabning faoliyati samaradorligini aniqlashda innovatsion usullardan foydalanish.....	62
Ustadjalilova Xurshida Aliyevna	
Tijorat banklarida bank risklarini boshqarishning strategik ahamiyati.....	67
Altibayev Xudayberdi Kuvandikovich	
Klaster iqtisodiy subyekt sifatida: mohiyati va tasnifi.....	71
Usmonov Sharofiddin Pazlitdinovich	
Tijorat banklari tomonidan yoshlar tadbirkorlik faoliyatini kreditlashning nazariy-uslubiy jihatlari.....	76
Asrorov Azizbek Isomiddin o'g'li	
Oliy ta'lim muassasalari xalqaro tasnifi: nazariya va tendensiya.....	81
Yuldashev Iskandar Bahromovich	
Iqtisodiyot transformatsiyasi sharoitida xo'jalik yurituvchi subyektlar moliyaviy resurslarini boshqarishda metodologik yondashuvlar va ilmiy qarashlar	86
Jiyanova Nargiza Esanboyevna	
Davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini samarali tashkil etish mezonlari va omillari.....	93
Z. Abdikarimova, S. Madaminov	
Savdo korxonalari boshqaruv samaradorligini oshirish imkoniyatlari.....	97
Q. J. Mirzayev, Sh. M. Islomov	
Sociological Assessment of Migration Processes	102
Gulmurodov Kamoliddin Abdukodir ugli	
Current issues of business management in the context of digitalization of the economy	112
Safarov Bakhtiyor Djurakulovich, Kadirova Zulhumor Namazovna, Dadabaev Kuchkor Abdullaevich	
Методические основы маркетинговых стратегий акционерных обществ.....	118
Эркинов Шахзод Баходир ўғли	

Insurance Mechanisms in Foreign Trade: Mitigating Risk and Facilitating Global Commerce	125
Abirkulova Sohijjamol	
Improving the Conceptual Framework for Modernizing the Tax System (Using the Example of Uzbekistan)	130
Bakhrom Nomazov	
Ayollarning inson kapitalini rivojlantirishda kraudfanding platformasining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati	136
Bozorova Saxobat Abdujapparovna	
Evaluating the Environmental Sustainability of Uzbek Firms in the Green Economy.....	142
Nurbek Xalimjonov Ulugbek ugli	
O'zbekiston iqtisodiyotini innovatsion rivojlanishida inson kapitalining roli	148
Eshmirzayev Faruddin Ilhomjonovich, Salimova Zaxro Sobirjon qizi	
Agroklastarlarda asosiy vositalarni modernizatsiyalash va ta'mirlash xarajatlarini tahlil qilish	155
G'afforov Ilhomjon Ilyosjonovich, Mirzayev Behzod Abdug'ofur o'g'li, Narzullayev Nodirbek Aziz o'g'li	
Improving the Practice of Increasing the Effectiveness of Managing Innovation Processes in Commercial Banks	160
Juraev K. T.	
Tadbirkorlik subyektlari eksportini rivojlantirishda raqamli platformalardan foydalanish	164
Mamasoatov Dilshod Ravshanovich	
Iqtisodiyotni raqamlashtirish va yashirin iqtisodiyotni kamaytirishda solliqlarning roli va ahamiyati.....	169
Madraximov Baxtiyorjon Ortiqboy o'g'li, Rizayev Xabib Abduraufovich, Namazov Sa'dulla Namozovich	
O'zbekistonda "yashil" iqtisodiyotga o'tishning joriy holati tahlili.....	175
Rahmatullayeva Dilbar Olimovna	
Buxoro viloyatida savdo xizmatlari raqobatbardoshligini baholash uslubi-yatini takomillashtirish..	181
Raxmatov Akmal Anvar o'g'li	
The Contribution of Transport in the Development of Tourism Industry (Case Study: Uzbekistan).....	187
Rofeeva Rukhshona Shavkatovna	
Yoshlarning sayohat manzillarini tanlashdagi omillar	192
Qurbanbayev Shuhrat Bakbergenovich	
Improving the Effective use of Funds From Taxes and Fees in Kashkadarya Region	196
Shakhzod Zokhidov	
Iqtisodiyotning innovatsion rivojlanishi sharoitida sanoat korxonalarida iqtisodiy salohiyatni boshqarish	202
Kadirova Shaxnoza Ilhomovna	
Yangi O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarida kadrlar tayyorlash masalalari.....	207
Usmonov Baxodir Suvonqulovich	
Temir yo'l transportida innovatsion faoliyatni rivojlantirish yo'llari	211
Nasimov Shavkat Vasiyevich	
O'zbekistonda banklararo raqobat.....	219
Zunnunova Xulkar Muxtorovna	
O'zbekistonning xalqaro moliya tizimiga integratsiyasini ta'minlashni takomillashtirish	225
Nasirxodjayeva Dilafuz Sabitxanovna, Kuchkarov Sanjar Baxtiyarovich	
Respublikamizda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish istiqbollari	229
Abduxamid Abdumalikovich Bektemirov	
Iqtisodiy xavfsizlik tushunchasining mohiyati.....	233
Aripov Oybek Abdullayevich, Madiyorov Shavkatbek Muxtarovich	

Aksiyadorlik jamiyatlarida konsolidatsiyalashgan moliyaviy holat to'g'risida hisobot tuzishning bosqichlari.....	237
Eshonqulov Azamat Abdiraximovich	
Davlat moliyaviy nazoratining turlari va shakllari.....	241
Karayev Payzillaxon Yusufxonovich	
Tog' turizmini rivojlantirish manfaatlarini yo'lida investitsiya resurslarini to'plash mexanizmlarini ishlab chiqish samaralari	245
Xidirov Alimardon Dagarovich	
The Main Role of the Teacher While Managing the Classroom and Some Aspects of Teaching English	248
Nilufar Turdiyeva	
Davlat xususiy sherikchilik faoliyatining menejment funksiyalari tizimida muvofiqlashtirishning ahamiyati	252
Suleymanov Farrux Raximjon o'g'li	
Qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmlari va sohada amalga oshirilayotgan tarkibiy-miqdoriy o'zgarishlar dinamikasi	256
G. Sh. Qo'ldosheva, A. J. Toshboyev	
Логистика в Азии: опыт и перспективы оптимизации	260
Каюмова Паризода	
Temir yo'l transportida yo'lovchi tashish imkoniyatlarini oshirishning zamonaviy yondoshuvlari ..	266
G. I. Abdulxamidova	
Повышение эффективности использования местных налогов и сборов в Кашкадарье: международная перспектива	272
Shahzad Zokhidov	
Financial and Credit Support for Investment and Innovative Developing Activities of a Tourist Enterprise	275
Rozokov Mukhammadaziz Mansurovich	
Роль контроля качества по хранению и переработке зерна в обеспечении продовольственной безопасности Республики Узбекистан	282
Холбекова Дилобар Расулжон кизи	
O'zbekistonda mahalla boshqaruvi tizimi faoliyatini takomillashtirish masalalari.....	289
Gafurov Ubaydullo Vaxabovich	
Kichik biznes va tadbirkorlik sharoitida oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotishning xorijiy tajribasi	296
Dilnoza Meyliyeva	
Cross Cultural Preblems in International Business Negotiations	301
Xoldarova Fariza Tuxtabayevna	
Yengil sanoatning raqobatbatdosh hududiy-ishlab chiqarish klasterlarini rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribani qo'llash	304
Haydarova Shoxista	
Konchilik sanoati korxonalarining innovatsion jarayonlarni rivojlantirish xususiyatlari	310
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
Korxonalarda risk boshqaruvi mexanizmlarini joriy etish va inson resurslaridan foydalanish istiqbollarini takomillashtirish	315
Tashpulatova Muniraxon Mahmudovna	
Spin korxonalar – texnologiyalarni tijoratlashtirishda muhim tuzilma sifatida	320
O'rinov Dilshodjon Axmadjonovich	
Mintaqalarda makroiqtisodiy barqarorlikning ta'minlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni takomillashtirish strategiyasi	324
Xolbekova Feruza Rasulovna	

Iqtisodiy o'sish va aholi daromadlari o'rtasidagi bog'liqlikning nazariy asoslari.....	329
Hasanova Nigora Hasan qizi	
Современное состояние маркетинга на рынке ценных бумаг Республики Узбекистан.....	334
Юлдашев Жамшид Аббарович	
Sog'liqni saqlash sohasida davlat-xususiy sheriklik asosidagi investitsion loyihalarni moliyalashtirish	340
S. A. Karabayev	
Axborot telekommunikatsiya tarmog'i korxonalarida korporativ boshqaruv samaradorligi	334
Temirov Anvarxon Abdulazizxonovich	
Qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmlari va sohada amalga oshirilayotgan tarkibiy-miqdoriy o'zgarishlar dinamikasi	347
G.SH.Qo'ldosheva ¹ , A.J.Toshboyev ²	
Yengil sanoatning raqobatbatdosh hududiy-ishlab chiqarish klasterlarini rivojlantirish bo'yicha xorijiy tajribani qo'llash	351
Haydarova Shoxista	
Konchilik sanoati korxonalarining innovatsion jarayonlarni rivojlantirish xususiyatlari	357
Kurbanova Mehriniso Nematjanovna	
Korxonalarda risk boshqaruvi mexanizmlarini joriy etish va inson resurslaridan foydalanish istiqbollarini takomillashtirish	362
Tashpulatova Muniraxon Mahmudovna	
Spin korxonalar - texnologiyalarni tijoratlashtirishda muhim tuzilma sifatida	367
O'rinov Dilshodjon Axmadjonovich	
Yoshlarning sayohat manzillarini tanlashdagi omillar	371
Qurbanbayev Shuhrat Bakberganovich	
Mahalla institutini ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning institusional tahlili.....	375
Bahridinov Viqorjon Akbar o'g'li	
O'zbekistonda investitsion faoliyat, uni moliyalashtirishning zamonaviy ko'lamlari.....	380
va o'ziga xos xususiyatlari	
Kuvatova Oliya Sheraliyevna, Husenov Muhriddin Bahriddinovich	
Xalqaro moliya institutlari faoliyatining davlatlar rivojlanishiga ta'siri (Yevropa Taraqqiyot va Tiklanish banki misolida).....	384
Muxtorov Jahongir Muxtor o'g'li	
Davlat sektorida buxgalteriya hisobining xalqaro standartlariga muvofiq daromadlar hisobini tashkil etish	390
Meliboyev Akmal G'aybullayevich	
Qurilish materiallari ishlab chiqarish quvvatlari va asosiy ishlab chiqarish fondlarining t uzilishi hamda hajmi	394
Muxtasar Karimova Isroiljon qizi	
Ayollar tadbirkorligi nazariyasining takomillashuvi xususida.....	398
Sharofiddinova Gulnoza Iloxomjonovna	
O'zbekistonda soliq ma'murchiligida joriy etilgan soliqlarni undirish mexanizmini takomillashtirish masalalari	403
Maxmadustov Jalol Maxmadustovich	
Soliq majburiyatlari ijrosini takomillashtirish yo'llari	408
Mirzaaliyeva Gulchehra Abduvali qizi	
Сравнительное исследование финансовой отчетности, подготовленной в соответствии с мсфо и нсбу.....	413
Эргашева Шахло Тургуновна	

Innovatsion bank mahsulotlarini tashkil etishda xorijiy mamlakatlar tajribasi va raqamli transformatsiyaning ro'li.....	420
Rustamov Maqsud Suvonqulovich, Egamberganov Mirzabek Odilbek o'g'li	
Mintaqa mehnat bozori ishchi kuchiga talab va taklifni boshqarish vositasi sifatida	428
Umarov Oqil Omiljonovich, Abdullayev Umidjon G'afurovich	
Development of a Methodology for Assessing the Brand Equity of Higher Education Institutions	435
Zufarova Nozima Gulamiddinovna	
O'zbekiston qimmatli qog'ozlar bozorida tijorat banklarining o'rni	442
Avezov Ibrohim Ilhomovich	
Optimizing Digital Pedagogy through Database Applications and Data Mining for a Sustainable Digital Economy	448
Dilfuza Kuzikulova	
Xizmat ko'rsatish korxonalari faoliyati samaradorligini baholash usullarini takomillashtirish	454
Muradullayeva Nafisa Dilmurad qizi	
Talaba va o'quvchilarning kamolotida ma'naviy - ma'rifiy tadbirlarning ahamiyati	458
Quldoshev Asliddin Tursunovich	
To'qimachilik korxonalarining innovatsion faoliyatini baholash uslubiyo'tini takomillashtirish	461
Ikramov Maqsad Muratovich	
Davlat-xususiy sherikchilik asosidagi loyihalarni moliyalashtirish	467
To'irov Yunus Alamovich	
Mamlakatimizda pillachilik biznesini rivojlantirish orqali mahsulot ishlab chiqarish va uni qayta ishlash holatining tahlili	474
Turgunov Odilbek Maripovich	
Analysis of the investments in clean energy projects in the developing countries.....	478
Fayziyev Samandar Sobir ogli	
Chakana savdo korxonalarida innovatsion marketing strategiyalaridan foydalanish samaradorligini oshirish yo'llari	483
Kodirova Zulxumor Namazovna, Safarov Baxtiyor Djurakulovich	
O'zbekistonda raqamli bank xizmatlarining qo'llanilishida xorij tajribasining o'rni	489
Yo'ldosheva Iroda Ibodulla qizi	
O'z o'zini band qilishning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini o'lchashning asosiy yondashuvlari	493
Tursunxo'jayeva Gulnoza Jamoliddin qizi	
Tibbiy xizmatlarni rivojlantirishning muhim xususiyatlari	497
Axrorova M.F., Mirzayev Q.J.	
Qoraqalpog'iston respublikasida mikrokredit bank xizmatlarining rivojlanish holati iqtisodiy tahlili	502
Serjanov Aymurat Medetbaevich	
Mamlakatda qo'shilgan qiymat solig'ining yutuqlari va kamchiliklari, uni soddalashtirish hamda takomillashtirish yo'nalishlari	508
Mingturayev Abdusalom Abdumalik o'g'li, Orziqulov Ilyos Ixtiyor o'g'li, Boboqulov Jasur Avazovich, Adilov Zuxriddin Marip o'g'li	
Chet el kompaniyalarining "doimiy muassasa" konsepsiyasi mezonlariga yondashishni baholash hamda unga taaluqli foydani aniqlash masalalari	514
Rajapov Shuxrat Zaripbaevich	
Необходимость оценки и управления рисками в коммерческих банках в условиях устойчивого экономического развития	521
Каримов Шамсиддин Акрам угли	

Turistik xizmatlar bozorining rivojlanishida xorij tajribasini o'rganish.....	527
Ochilova Ozoda Toshquvatovna	
O'zbekistonda kambag'allikni qisqartirishda budget siyosati tahlili	533
Abdullayeva Sayyora Aleksandrovna	
Soliq ma'murchiligida joriy etilgan jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarni undirish mexanizmini takomillashtirish masalalari	540
Davletov Po'lat Torabayevich	
Banklarni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish ispaniya tajribasi	546
Egamova Maxfurat Esanovna	
Oliy ta'lim muassasalarini xalqaro tasnifining vujudga kelishi ilg'or tajribalari.....	551
Yuldashev Iskandar Bahromovich	
Soliq siyosati va uning strategiyasiga oid ilmiy tadqiqotlar tahliliy sharhi	557
Ismatov Xolbuta Begmatovich	
O'zbekiston xizmatlar bozorini rivojlantirishda uning xalqaro, mintaqaviy hamkorlik tashkilotlariga a'zoligining o'ziga xos jihatlari	564
Cho'ponov San'at Otanazarovich	
Analysis of the Regulatory Sandbox Concept and Its Application Under Environmental Regulation	571
YANG Xuan	
Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish sharoitida budget xarajatlarini raqamli platformalar orqali optimallashtirish masalalari	576
Baxranov Bo'ston Axmedovich	
Oliy ta'lim muassasalarida marketing faoliyatini tashkil etish metodologiyasini takomillashtirish	581
Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxo'ja qizi	
Bilimlar iqtisodiyoti jamiyat taraqqiyotini zamonaviy bosqichining asosidir.....	585
Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich	
Mamlakatimizda aholi daromadlarining shakllanish manbalari va ularning o'zgarish tendensiyalari.....	593
Toshtemirov Shohruh Toshpo'latovich	
"Sustainable tourism", "green tourism" and "eco-tourism": differences and key principles	597
Raxmonov Shuxrat Shavkatovich	
Content analysis of social media influencer engagement to marketing product in uzbekistan	602
Abduhakimov Azmiddinjon Bakhtiyor ugli, R Nelly Nur Apandi, Sirojiddin Yangiboyev	
Разработка технико-экономического обоснования проекта в условиях развития финансовой системы и отраслей цифровой экономики	609
Джураева Малика Бекназаровна	
Foyda solig'i ma'muriyatchiligini tashkil etishning ayrim masalalari.....	618
Idirisov Alisher Otajonovich	
O'zbekistonda budjytdan tashqari pensiya jamg'armasining daromadlari shakllanishi va undan foydalanish tahlili.....	622
Hakimov Ulug'bek Abdullayevich	
Tijorat banklarining depozit siyosatiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-iqtisodiy omillarni baholash.....	628
Sobirova Nozima Normat qizi	
Qurilish xizmatlari bozorida marketingni tashkil qilish xususiyatlari	639
Musyeva Shoira Azimovna	

O'ZBEKISTONDA BUDJYETDAN TASHQARI PENSIYA JAMG'ARMASINING DAROMADLARI SHAKLLANISHI VA UNDAN FOYDALANISH TAHLILI

Hakimov Ulug'bek Abdullayevich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maqolada O'zbekistonda budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining daromadlari shakllanishi va undan foydalanish tahlili amalga oshirilgan. O'zbekiston Respublikasida pensiya tizimi moliyaviy barqarorligi bo'yicha qoplash koeffitsiyenti hisoblab chiqilgan. Tahlil natijalari asosida maqolada O'zbekistonda budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining daromadlarining shakllanishi va undan foydalanishni takomillashtirishga oid xulosa va takliflar shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: pensiya, inflyatsiya, pensiya ta'minoti, ijtimoiy soliqlar, transfert, soliqdan tashqari tushumlar, COVID-19 pandemiyasi, qoplash koeffitsiyenti, Xalqaro mehnat tashkiloti, pensiya miqdori.

Abstract: In the article, the analysis of the formation and use of the income of the extra-budgetary Pension Fund in Uzbekistan was carried out. In the Republic of Uzbekistan, the compensation coefficient was calculated according to the financial stability of the pension system. Based on the results of the analysis, the article contains conclusions and proposals for improving the formation and use of the extra-budgetary Pension Fund income in Uzbekistan.

Key words: pension, inflation, pension provision, social taxes, transfer, non-tax revenues, COVID-19 pandemic, coverage ratio, International Labor Organization, pension amount.

Аннотация: В статье проведен анализ формирования и использования доходов внебюджетного Пенсионного фонда в Узбекистане. В Республике Узбекистан компенсационный коэффициент рассчитывался по финансовой устойчивости пенсионной системы. По результатам анализа в статье содержатся выводы и предложения по совершенствованию формирования и использования доходов внебюджетного Пенсионного фонда в Узбекистане.

Ключевые слова: пенсия, инфляция, пенсионное обеспечение, социальные налоги, трансферты, неналоговые доходы, пандемия COVID-19, коэффициент покрытия, Международная организация труда, размер пенсии.

KIRISH

Jahon tajribasining ko'rsatishicha, pensiya jamg'armalari daro-madlarini shakllantirish rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarda muqobil va camapali tizimlar shakllangan.

Mazkup tizimlar pensiya jamg'armasi daromadlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda o'zgiga xos xususiyatlarni namoyon etadi. "Global pensiya indeksi – 2023" hisobotiga ko'ra, "pandemiyadan keyingi dunyoda inflyatsiyaning qayta paydo bo'lishi, foiz stavkalarining oshishi, geosiyosiy noaniqliklar sharoitida pensiya jamg'armalari daromadlari nobarqaror tebranmoqda"¹.

Pensiya jamg'armasi daromadlarini kengaytirish, uning moliyaviy barqarorligi ta'minlash borasida rivojlangan davlatlarda ko'p darajali pensiya ta'minoti tizimi samarali tarzda yo'lga qo'yilgan. Amaldagi birdamlik tamoyillari asosida faoliyat yurituvchi pensiya jamg'armalari raqamli tizim asosida ushbu yangi mexanizm elementlarini o'z faoliyatiga tadqiq etmoqda.

O'zbekistonda aholini ijtimoiy jihatdan kuchli himoya qilish – amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning bosh mezonlaridandir. Jumladan, bu borada O'zbekistonni yanada taraqqiy etishi yuzasidan amalga oshirilishi lozim bo'lgan vazifalarni o'zida aks ettirgan "O'zbekiston-2030" strategiyasida "Aholini daromadli mehnat bilan

1 Mercer CFA Institute. Global Pension Index 2023.

band qilish, ijtimoiy sug'urta tizimini takomillashtirish", "kafolatlangan ijtimoiy sug'urta tizimi"ni tashkil etish belgilangan.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Xorijiy mamlakatlar, ayniqsa, rivojlangan mamlakatlar tajribasini o'rganishda ilmiy izlanishlarni xalqaro ilmiy tadqiqot ishlari bazalarida yetarlicha uchratish mumkin. Qolaversa, xalqaro pensiya tizimlari to'g'risida O'zbekiston iqtisodchi olimlari ham yetarlicha izlanishlar olib borgan.

T.Yemelyanova pensiya ta'minoti tizimining shakllanishini tadqiq etar ekan, uni quyidagi xususiyatlarga ko'ra turlarga ajratib ko'rsatadi²:

- mehnatga layoqatsiz aholi qatlamini yashash minimumi va moddiy jihatdan ta'minlash;
- aholining daromadlariga muvofiq pensiya ta'minotini amalga oshirilishida pensionerning shaxsiy mehnat ulushini hisobga olish;

- shaxsiy tashabbusga asoslangan pensiya ta'minoti

A.Ijayevarning fikriga ko'ra, pensiya ta'minoti tizimini turlarga ajratishning asosiy omillari sifatida quyidagilarni ta'kidlaydi:³

- pensiya to'lovlari va badallarini hisoblash metodi asosida;

- pensiya fondining funksional (taqsimlash va jamg'armaviy) jihati asosida;

- son va shakl jihatidan, birinchidan – ijtimoiy pensiya, ikkinchidan, taqsimlash tizimi, uchinchidan, jamg'armaviy tizimi, to'rtinchidan, ixtiyoriy jamg'arma tizimi.

D.Raxmonov o'z ilmiy tadqiqotida pensiya ta'minotining muhim xususiyatlaridan biri – majburiy va ixtiyoriy shakllarga ajratilishida, deya ta'kidlab o'tgan⁴.

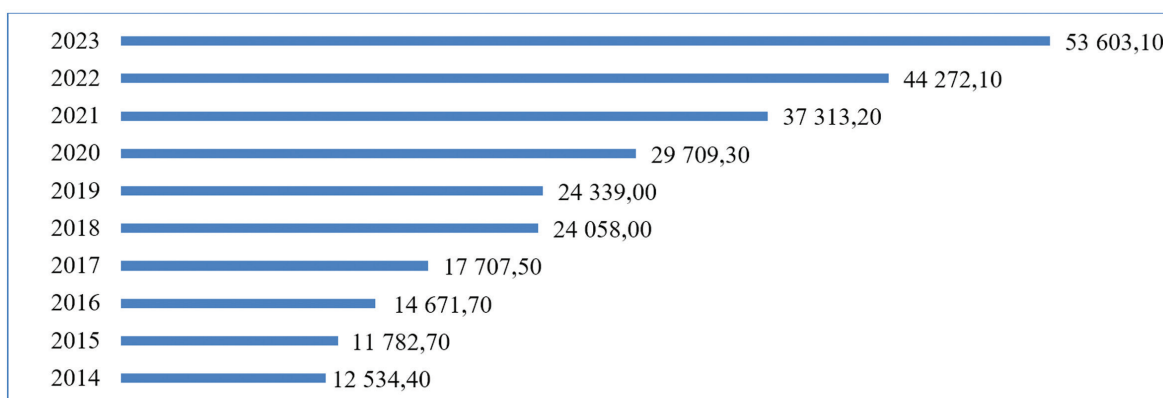
A.Vaxabov va boshqalar tomonidan tayyorlangan "Pensiya tizimini rivojlantirishning xorij tajribasi" nomli darslikda pensiya tizimlarining vujudga kelishi va rivojlanish bosqichlari, pensiya ta'minotining iqtisodiy munosabatlar tizimidagi ahamiyati, jahondagi pensiya tizimlarini isloh etish modellari va pensiya ta'minotini rivojlantirish tajribasi, rivojlangan, rivojlanayotgan va o'tish iqtisodiyoti mamlakatlari pensiya tizimlarini isloh etishning o'ziga xos xususiyatlari ochib berilgan⁵.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekistonda Budjetdan tashari Pensiya jamg'armadaromadlarining shakllanishini tavsiyalash va uni tahlil qilish orqali mazkur daromadlarni shakllantirish mexanizmini yanada takomillashtirishga qaratilgan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish imkoniyati mavjud bo'ladi. Shu ma'noda, tadqiqot ishimizda O'zbekistonda budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining

10 yillik daromadlari tahlili ko'rib chiqamiz.

Mamlakatimizda Budjetdan tashari Pensiya jamg'armadaromadlari borasidagi ko'rsatkichlar borasida dastlab jamg'armal yalpi daromadlarini tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Bu borada, O'zbekistonda budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining 2014–2023-yillardagi daromadlari hajmi quyidagicha:

1-rasm. O'zbekistonda Budjetdan tashari Pensiya jamg'armadaromadlari, mlrd. so'm⁶

2 Емельянова Т.В. Финансовое обеспечение пенсионных систем в странах ЕС и России//Финансы. – Москва, 2008. – №10. – С. 64.

3 Ижаева А.Р. Концепция развития пенсионной системы Российской Федерации в посткризисный период: автореф. ... к.э.н. – Москва: ФГБОУ ВПО Гос. Унив. Управ. 2013. – 31 с.

4 Рахмонов Д.А. Европа иттифоқи мамлакатларида пенсия таъминоти тизимининг ривожланиш тенденциялари: Ўзбекистонда қўллаш йўналишлари. "Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар" илмий электрон журнали. № 3, май-июнь, 2015 йил.

5 А.Вахабов ва бошқ. Пенсия тизимини ривожлантиришнинг хориж тажрибаси. Дарслик. – Т.: "Иқтисод-молия", 2018. – 400 б.

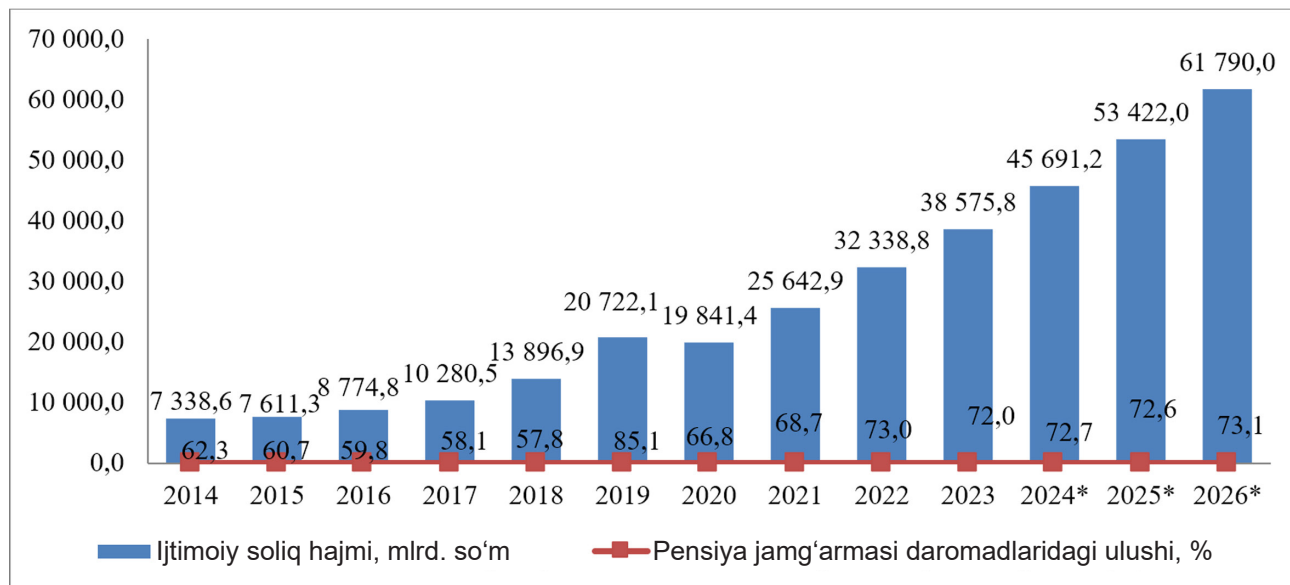
6 Ўзбекистон Пенсия жамғармаси маълумотлари асосида тузилган.

Yuqoridagi 1-rasmga ko'ra, O'zbekistonda Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining 2017–2023-yillardagi daromadlari hajmi aks ettirilgan. Ya'ni, 2014-yilda mazkur jamg'arma daromadlari hajmi 12534,4 mlrd. so'mni tashkil etgan bo'lsa, keyingi besh yillikdan so'ng, ya'ni 2019-yilda mazkur jamg'arma daromadlari hajmi 2014-yilga nisbatan 94,1 foizga o'sib, jami hajmi 24 trln 339 mlrd so'mga yetgan. 2020-yilda ushbu jamg'arma daromadlari salkam 30 trln so'mgacha yetgan. Aytish kerakki, mazkur davrdan boshlab Budjetdan tashari Pensiya jamg'armadaromadlari hajmining o'sishi sezilarli darajada ko'paygan. Ya'ni, 2020-yilda mazkur jamg'arma yillik daromadlari 2019-yilga nisbatan 22,06 foizga, 2021-yilda

2020-yilga nisbatan 25,5 foizga, 2022-yilda 2021-yilga nisbatan 18,6 foizga, 2023-yilda 2022-yilga nisbatan 27,8 foizga o'sgan. 2023-yilda Budjetdan tashari Pensiya jamg'armadaromadlari hajmi 53 trln 603 mlrd so'mdan ortgan. Mazkur ko'rsatkich 2023-yilda mamlakatning ushbu yildagi YAIM hajmiga nisbatan 5,02 foiz ulushga egalik qilganligi ahamiyatlidir.

Budjetdan tashari Pensiya jamg'armadaromadlari hajmida ijtimoiy soliqlarning o'rni muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, mazkur soliqning tahlilini quyidagi rasmda ko'rib chiqamiz:

Izoh: * prognoz yillari

2-rasm. Pensiya jamg'armasi daromadlari tarkibida ijtimoiy soliqlarning ulushi⁷

2-rasmda Budjetdan tashari Pensiya jamg'armadaromadlarining shakllanishida muhim ahamiyatga ega hisoblangan ijtimoiy soliqlarning ulushi aks ettirilgan. Unga ko'ra, 2014-yilda jami undirilgan ijtimoiy soliqlarning 7 338,6 mlrd so'mi Budjetdan tashari Pensiya jamg'armadaromadlari tarkibida o'tkazib berilgan. Mazkur yilda ushbu yirik hajm Pensiya jamg'armasi daromadlarining 62,3 foizini tashkil etgan.

2015-yilda jamg'arma daromadlarining 60 foizidan ortig'ini tashkil etgan 7 611,3 mlrd. so'mlik ijtimoiy soliqlar ushbu jamg'arma daromadlari tarkibiga o'tkazilganligini ko'rish mumkin. Shuningdek, 2016-yilda budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining daromadlari tarkibida ijtimoiy soliqlar 60 foizdan kamroq ulushni egalangan. Ammo, miqdor jihatdan 2015-yilga nisbatan 1 163,0 mlrd so'mdan ortiq ijtimoiy soliqlar jamg'arma daromadlarida aks etganligini ko'rish mumkin.

2017-yilda ushbu jamg'arma daromaddarini shakllantirishda 10 280,5 mlrd so'mlik ijtimoiy soliqlar kirim qilinib, ularning jami jamg'arma daromadlari tarkibidagi ulushi 58,1 foizni tashkil etgan. Shuningdek, 2018-yilda Pensiya jamg'armasi daromadlari tarkibida 13 896,9 mlrd. so'm yoki 57,8 foiz ulushni aynan ijtimoiy soliqlar egallanganligini tahlillardan aniqlandi.

2019-yilda esa 20 722,0 mlrd so'mdan ortiq ijtimoiy soliqlar Budjetdan tashari Pensiya jamg'armadaromadlarini shakllantirishda bevosita ishtirok etib, umumiy hisobda jamg'arma daromadlari tarkibida 85,1 foizni tashkil etdi. 2020-yilda Pensiya jamg'armasi daromadlari tarkibida 66 foizdan ortig'ini ijtimoiy soliqlar egallagan. Mazkur yilda jamg'arma daromadlariga 19 841,4 mlrd so'mlik ijtimoiy soliqlar o'tkazib berilgan. 2021-yilda jami 25 642,9 mlrd so'mlik ijtimoiy soliqlar ushbu jamg'arma daromadlarining 68,7 foizini tashkil etgan. 2022-yilda Budjetdan tashari Pensiya jamg'armajami daromadlari manbalari tarkibida 70 foizdan ortiq ulushga ega bo'lgan ijtimoiy soliqlarning hajmi 32 trln so'mdan oshgan. 2023-yilda esa daromadlar tarkibi tahlil etilayotgan jamg'arma daromadlarida ijtimoiy soliqlarning hajmi 38 575,8 mlrd so'mdan iborat bo'lgan. Bu ko'rsatkich hisobot yilidagi daromadlar tarkibining 72 foizi demakdir.

7 Ўзбекистон Пенсия жамғармаси маълумотлари асосида тузилган.

Prognozlariga ko'ra, ijtimoiy soliqlarning hajmi kelgusi 3 yilda (2024–2026-yillarda) byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi daromadlari hajmidagi ulushi 70 foizdan yuqori bo'lishi kutilmoda.

Albatta, yuqoridagi ko'rsatkichlarlar tahlili shuni ko'rsatadi, ijtimoiy soliqlar O'zbekistonda Budjetdan tashari Pensiya jamg'armadaromadlarini shakllantiruvchi asosiy manba hisoblanadi. Ammo, ushbu soliqlarning stavkasini oshirmasdan hajmini oshirish jamg'arma daromadlarini ko'paytirishdagi asosiy muammolardan biri bo'lib qolmoqda.

Budjetdan tashari Pensiya jamg'armadaromadlari va xarajatlarining jamlanma ko'rsatkichlari tahlili shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy soliqlardan tashqari jamg'arma daromadlarini shakllantirish manbalari tarkibida sug'urta badallari, mahsulot (xizmat) realizatsiyasi hajmidan majburiy ajratmalar, soliqdan tashqari tushumlar ham kiritilgan. Sug'urta badallari Budjetdan tashari Pensiya jamg'armadaromadlarini shakllantirishda COVID-19 pandemiyasi davriga qadar ishtirko etgan. Ya'ni, 2014–2019-yillarda sug'urta badallari orqali ham Pensiya jamg'armasi daromaddlari shakllanganligini ko'rish mumkin.

2014-yilda 2 036,2 mlrd so'm, 2015 yilda 2 595,6 mlrd so'm, 2016-yilda 3 121,6 mlrd so'm, 2017-yilda 3 940,6 mlrd so'm, 2018-yilda 5 198,2 mlrd so'm, 2019-yilda 514,8 mlrd so'm miqdoridagi badallar Budjetdan tashari Pensiya jamg'armadaromadlari tarkibida aks etgan.

Shuningdek, mahsulot (xizmat) realizatsiyasi hajmidan majburiy ajratmalar ham 2014–2019-yillarda Budjetdan tashari Pensiya jamg'armasi daromadlarini shakllantirishda bevosita ishtirok etgan. Unga ko'ra, mahsulot (xizmat) realizatsiyasi hajmidan majburiy ajratmalar hisobidan 2014-yilda 1 505,8 mlrd so'm, 2015 yilda 1 197,4 mlrd so'm, 2016-yilda

1 354,7mlrd so'm, 2017-yilda 1 804,9 mlrd so'm, 2018-yilda 2 769,5 mlrd so'm, 2019-yilda 898,1 mlrd so'm miqdoridagi mablag'lar Budjetdan tashari Pensiya jamg'armadaromadlarini shakllantirishga yo'naltirilgan.

№	Ko'rsatkichlar	IJRO										PROGNOZ		
		2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026
Hisobot davr boshiga qoldiq		1 472,8	2 568,3	2 118,7	2 310,7	3 396,1	6 973,6	5 069,8	2 971,3	3 679,2	3 023,6	3 037,3	2 731,5	3 358,5
I.	Jami daromadlar	11 782,7	12 534,4	14 671,7	17 707,5	24 058,0	24 339,0	29 709,3	37 313,2	44 272,1	53 603,1	62 831,2	73 622,0	84 555,0
1.	Jamg'arma daromadlari	11 762,6	12 512,5	14 637,8	17 644,5	23 948,8	24 029,0	20 416,1	26 488,4	33 139,5	39 723,0	46 781,2	54 567,0	62 995,0
shundan:														
1.1.	Ijtimoiy soliq	7 338,6	7 611,3	8 774,8	10 280,5	13 896,9	20 722,1	19 841,4	25 642,9	32 338,8	38 575,8	45 691,2	53 422,0	61 790,0
1.2.	Sug'urta badallari	2 036,2	2 595,6	3 121,6	3 940,6	5 198,2	514,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.3.	Mahsulot (xizmat) realizatsiyasi hajmidan majburiy ajratmalar	1 505,8	1 197,4	1 354,7	1 804,9	2 769,5	898,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1.4.	Boshqa daromadlar	882,1	1 108,1	1 386,7	1 618,4	2 084,2	1 894,1	574,7	845,5	800,8	1 147,3	1 090,0	1 145,0	1 205,0
2.	Soliqdan tashqari tushumlar	20,1	21,9	33,9	63,0	109,2	310,0	176,2	80,5	40,6	82,6	50,0	55,0	60,0
II.	Jami xarajalar	10 686,8	12 984,0	14 479,7	16 622,0	20 480,6	26 242,8	31 807,8	36 605,3	44 927,6	53 589,4	63 137,0	72 995,0	84 171,0
3.1.	Pensiya va pensionerlarga boshqa xarajalar	10 682,6	12 978,4	14 477,5	16 620,9	20 479,1	26 202,8	31 758,6	36 603,8	44 925,6	53 586,7	63 133,0	72 990,0	84 165,0
3.4.	Boshqa xarajalar	4,3	5,6	2,2	1,2	1,5	39,9	49,2	1,6	2,1	2,7	4,0	5,0	6,0
4.	Transfert	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	9 117,0	10 744,2	11 092,0	13 797,5	16 000,0	19 000,0	21 500,0
	Daromad va xarajat o'rtasidagi farq	1075,77	-471,46	158,05	1022,42	3468,20	-2213,73	-11391,72	-10116,92	-11788,12	-13866,38			

1-jadval. Budjetdan tashari Pensiya jamg'armadaromad va xarajatlarining jamlanma ko'rsatkichlari⁸

Jamg'arma djarodmadlari takribida qayd etilgan soliqdan tashqari tushumlar ham jamg'arma daromadlarini shakllantirish manbalarida ishtirok etgan. Ya'ni 2014-yilda 20,1 mlrd. so'm, 2015-yilda 21,9 mlrd. so'm, 2016-yilda 33,9 mlrd. so'm, 2017-yilda 63,0 mlrd. so'm, 2018-yilda 109,2 mlrd. so'm, 2019-yilda 310,0 mlrd. so'm, 2020-yilda 176,2 mlrd. so'm, 2021-yilda

80,5 mlrd. so'm, 2022-yilda 40,6 mlrd. so'm, 2023-yilda 82,6 mlrd. so'm miqdoridagi soliqdan tashqari tushumlar budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining daromadlarini shakllantirishda ishtirok etgan.

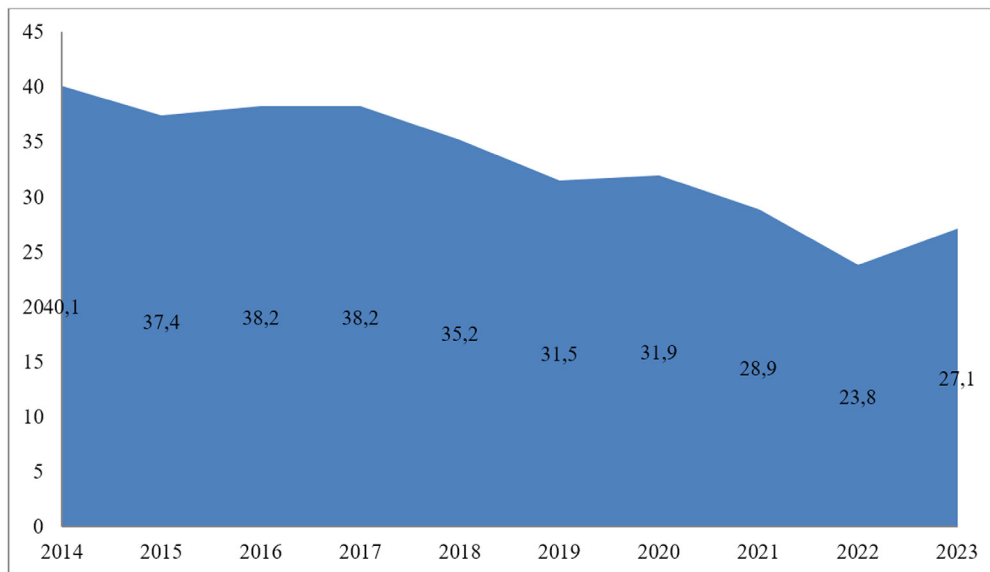
Budjetdan tashari Pensiya jamg'armadaromad va xarajatlarining jamlanma ko'rsatkichlaridan ko'rish mumkinki, jamg'arma xarajatlarining asosiy qismi pensiya va pensionergalar boshqa xarajalar xissasiga to'g'ri keladi.

Shuningdek, Budjetdan tashari Pensiya jamg'armadaromadlari va xarajatlari o'rtasidagi farqqa e'tibor qilsak, COVID-19 pandemiyasi davridan keyin barcha yillarda jamg'arma xarajatlarining daromadlar qismidan ortib ketayotganligini ko'ramiz.

8 Ўзбекистон Пенсия жамғармаси маълумотлари асосида тузилган <https://pf.ru.uz/>.

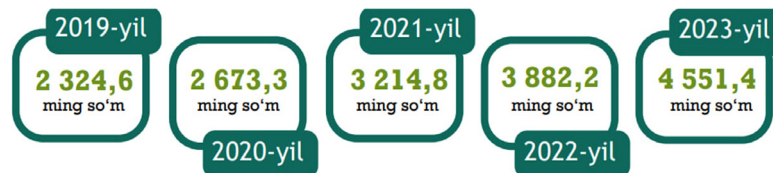

Tahillarga ko'ra, 2019-yilda jamg'arma xarajatlari daromadlar qismidan 213,7 mlrd so'mga, 2020-yilda 11 391,7 mlrd so'mga, 2021-yilda 10116,92 mlrd so'mga, 2022-yilda 11788,12 mlrd so'mga, 2023-yilda 13866,38 mlrd so'mga xarajatlar jamg'arma daromadlaridan oshib ketgan. Umuman olganda, amaldagi Pensiya jamarmasi daromadlarini mustahkamlash choralarini ko'rish zarurligini mamlakatimiz pensiya tizimi moliyaviy barqarorligini aks ettiruvchi qoplash koeffitsiyenti tushib borayotganligidan ham ko'rish mumkin:

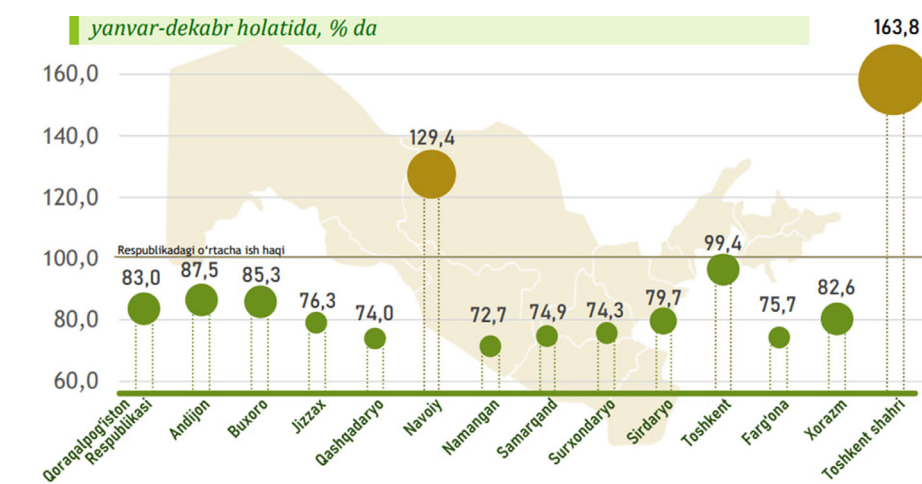

3-rasm. O'zbekiston Respublikasida pensiya tizimi moliyaviy barqarorligi bo'yicha qoplash koeffitsiyentini dinamikasi, foizda⁹

Yuqorida ko'rib o'tilganidek, ushbu ko'rsatkichni hisoblashda, o'rtacha pensiya va ish haqi miqdorlari muhim ahamiyatga ega.

4-rasm. O'zbekistondagi o'rtacha oylik nominal ish haqining o'zgarishi¹⁰

5-rasm. O'zbekistondagi o'rtacha oylik nominal ish haqiga nisbatan hududlardagi o'rtacha oylik ish haqi, foizda¹¹

⁹ Муаллиф томонидан ҳисоб-китоб қилинган.

¹⁰ Статистика агентлиги маълумотлари

¹¹ Статистика агентлиги маълумотлари

Yuqoridagi ko'rsatkich – qoplash koeffitsiyenti mamlakatda o'rtacha pensiya miqdori va o'rtacha ish haqining bir-biriga nisbatani aks ettiradi:

$$\text{Qoplash koeffitsiyenti} = \frac{\text{o'rtacha pensiya miqdori}}{\text{o'rtacha ish haqi miqdori}} * 100$$

Ushbu koeffitsiyent ko'rsatkichi pensiya ta'minoti tizimining samaradorlik darajasi hisoblanib, uning me'yori Xalqaro mehnat tashkiloti tavsiyasiga muvofiq, 40 foizdan kam bo'lmashiga talab etiladi. Shuni ma'lumot o'rnida aytish kerakki, Yevropa mamlakatlarida qoplash koeffitsiyenti o'rtacha 60 foiz atrofida tebranib turadi. Shuningdek, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (IHTT)ga a'zo bo'lgan davlatlarda esa pensiya tizimi bo'yicha qoplash koeffitsiyenti o'rtacha

54 foizdan yuqori hisoblanadi. Afsuski, O'zbekistonda 2014-yilda qoplash koeffitsiyenti 40 foizdan oshgan, xolos. Qolgan yillari, jumladan,

2015–2018-yillarda 37,8 foizni, 2019–2023-yillarda 28,6 foizni tashkil etgan. So'ngi yillarda ushbu koeffitsiyent xalqaro tavsiya etilgan me'yordan 11,4 foizga kamligicha qolmoqda. Mazkur me'yordan koeffitsiyentning pasayishi rasmiy ravishda ishlovchilarning pensiya yoshiga yetganlarida hisoblangan pensiya miqdori ularning minimal yashash darajasiga yetmasligini ko'rsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Jamg'arma daromadlarini ko'patirish, daromadlarni shakllantirish manbalari diversifikatsiyasiga yetarlicha ahamiyat berish, daromadlarni xarajatlarga nisbatan ko'lamini kengaytirish dolzarb hisoblanadi. Mamlakatimiz pensiya ta'minotida pensionerlarning uzluksiz ijtimoiy ta'minotiga taalluqli hisoblangan huquq va ekrinliklari kafolatlarini yanada mustahkamlash, pensiya ta'minoti tizimini rivojlantirish, jumladan, ushbu yo'nalishda pensiya tayinlash borasida turli ko'rinishdagi byurokratik to'siqlarni bartaraf etishga qaratilgan qator ijobiy o'zgarishlar amalga oshirilgan. Kelgusida aholi sonidagi yosh toiflari bo'yicha 30 yoshgacha bo'lganlarning ulushi yuqori ekanligini inobatga olsak, o'rta istiqbolda pensiya ta'minoti moliyaviy barqarorligiga katta bosim bo'lishini tushunish mumkin. Shuningdek, aholi sonining har yilgi o'sish tendensiyasi ham ushbu fikrning haqiqatga yaqin ekanligini ko'rsatadi. Jumladan, 2023-yilda 2019-yilga nisbatan aholi soni 8,3 foizga ko'paygan.

Pensiya jamg'armasiga bo'lgan talabning kuchayishi prognoziga qo'shimcha sifatida aytish mumkinki, 2019–2023-yillar davomida erkaklar soniga nisbatan ayollar sonining ko'pligi, xususan, ushbu ko'rsatkich pensiya yoshi (55 yosh va undan yuqori yosh bo'lgan aholi toifasi, 2023-yilda ushbu yosh toifasida ayollarning ulushi deyarli, 54 foizni tashkil etgan) borasida ham ayollar sonining ko'pligi yaqin va o'rta istiqbolda pensiya ta'minoti borasida Budjetdan tashari Pensiya jamg'armadaromadlarini oshirish borasida kechiktirib bo'lmaydigan chora-tadbirlarni amalga oshirish zarurligini ham anglatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mercer CFA Institute. Global Pension Index 2023.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 11.09.2023-йилдаги ПФ-158-сон Фармони. Манба: <https://lex.uz/docs/6600413>
3. Емельянова Т.В. Финансовое обеспечение пенсионных систем в странах ЕС и России//Финансы. – Москва, 2008. – №10. – С. 64.
4. Ижаева А.Р. Концепция развития пенсионной системы Российской Федерации в посткризисный период: автореф. ... к.э.н. – Москва: ФГБОУ ВПО Гос. Унив. Управ. 2013. – 31 с.
5. Рахмонов Д.А. Европа иттифоқи мамлакатларида пенсия таъминоти тизимининг ривожланиш тенденциялари: Ўзбекистонда қўллаш йўналишлари. “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. № 3, май-июнь, 2015 йил.
6. А.Вахабов ва бошқ. Пенсия тизимини ривожлантиришнинг хориж тажрибаси. Дарслик. – Т.: “Иқтисод-молия”, 2018. – 400 б.
7. Ўзбекистон Пенсия жамғармаси маълумотлари.
8. Статистика агентлиги маълумотлари.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 6

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

